

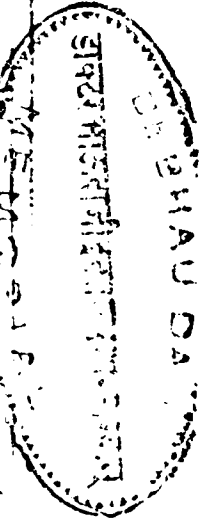
॥ १ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ १ ॥ मोतेमि त ज्ञान चंद्रकलिका चंद्राविरवा नाम्दगे जीलादग्रविलोतकाममननः श्रेयसेव
 ग्रायेस्फुरन् अंतःस्फूर्जदपारमोदतिमिर प्राप्रारस्फूर्जदयै श्रेतः सत्त्वानि योगिनां विजयते ज्ञानप्रदीपादरः १ हरः विक
 यते श्रीशिवः सर्वकर्षणवर्जित किं ज्ञानेण हरः ज्ञानप्रदीप दीपद्वैतज्ञानयः यः ज्ञानप्रदीपः ज्ञानरूपद्वैतार्थः क्व विजय
 ते योगिनां चेतः अयनिचेतः मानसं तदेव सत्यगृहेतस्मिन् सप्ताधिमतां चित्तगृहे अन्त्यापि दिपः गृहे क्व जति पुनः किं
 ज्ञानः हरः ॥ २ ॥ चंद्रते प्रितवास्तवप्रकलिका चंद्राविरवा नाम्दगे ॥ चंद्रायां मुकुटं गुते प्रिता आनराणी कृतोयां चक्रः मनो
 इ चंद्रकलिका चंद्राविरवासा एव चंद्रादीदीपमाना शिखाद्वालोतया नोस्वरः मोनगानः दीपोपि मिस्वया नाम्दगे नवति
 पुनः किं ज्ञानः जीलादग्रविलोतकाममननः ॥ जीलादग्रविलोतकादग्रः नस्मीकृतः विलोतकापनः कामकंदर्प एव ज्ञानः
 पतंगोयेनमतथा दीपोपि विलोतकापतंगान्दहति पुनः किं हरः ॥ ३ ॥ श्रेयो घ्राणे ॥ श्रेयः मुकुटं तदेव दृग्गावतिः अथवा
 पुन एवती अथवा तस्याः अथवा परिवर्तमानः कालः तस्मिन् स्फुरन् प्रकाशमानः दीपोपि दृग्गावेतरे स्फुरन्ति पुनः
 किं हरः ॥ ४ ॥ अंतःमनस्फूर्जदपारमोदतिमिर प्राप्रारस्फूर्जदयै श्रेतः सत्त्वानि योगिनां विजयते ज्ञानप्रदीपादरः
 अतिमयस्तेजद्वैतज्ञानेनाश्रयन प्रदीपोपि तिमिर प्राप्रारं उद्धेदयति ॥ हरति नम्रायतिकर्ममूलानि पाणिनि हरः
 अनेनाप्रीष्टदेवतास्मरणं नमगता चरणमुक्ते यतः ज्ञानीर्थकविः इत्युक्तं ज्ञानमिदं मोक्षमिदं कृतार्थं न दिसादि
 सास्त्रमाश्रित्य श्रीशिवं स्मृती वाचमतिविस्तरण ॥ ५ ॥ अक्रुः मुखपाराध्याः सुधतरमाराधयते विमेषकः ॥ ज्ञानज
 त्वद्वैतं ब्रह्मापिनरं न संजयति ॥ १ ॥ न ज्ञानातीत्यदः मुखपुमानसुरवराध्यास्या अथा आराध्याः सुखेन आराधनीय
 तथा विप्रोपेण जानातीति विमेषकः विज्ञान इत्यर्थः मुखतरं ॥ अस्मिन् सुखेन आराधयते सेवते परं तु ज्ञानजत्वं विद
 यं ज्ञानस्य सामान्यत्वः ज्ञेयं तेन दुर्विद्वदः उच्यते ॥ अर्धकलित इत्यर्थः तेषु मुखं ब्रह्मापि वरुणनो ॥ पिन
 रं जयति न प्रमोदयति अथवा ज्ञानजत्वेनापि दुर्विद्वदः दरीदः तं ॥ ६ ॥ पुंसद्वयमणिमुद्धरेत् सकरवक्रदंष्ट्रा ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ कुरा समुद्रमपि संतरेत् सवजहर्मिमाजकुलं जुजंगमपिकोपितं शिरमिषुष्वृक्षारयेन नुप्रति निविष्ट
 मुखजनचित्तमाराधयेत् ॥ ९ ॥ कदाचित्पुमान् प्रमदहवेन मकरवक्रदंष्ट्रा कुरात जलगाहवदनदंष्ट्राया
 तमपि ननु उधरेत् गृहीयात् तदा समुद्रमपि मागरमपि संतरेत् तीक्ष्णपारंगतं किं ज्ञाने ॥ १० ॥ समुद्रं
 प्रवजहर्मिमाजकुले प्रचलैत्युत जलं तोयाः ऊर्मयः कुलाजाः तासां मालाः श्रेणीयः तानिः आकुलः व्यापसी त
 वा कदाचित्कोपितं कुरा जुजंगमपि सप्य मपि मिर शिपस्तकेषुष्वृक्षारयेन नुप्रति निविष्ट
 पुनः प्रतिनिविष्टमूर्धजनचित्तं प्रतिनिविष्टः सन्मुखं स्मितोयः मूर्धजनः तस्य चित्तं अंतःकरणी अथवा प
 तिनिविष्टं कृताग्रहं यत्तमूर्धजनचित्तं तत्तन् आराधयत्तनमंतोपयेत् ॥ ११ ॥ जनेन सिकतामुत्तेजमतिथलतः
 ॥ १२ ॥ यनपि ॥ १३ ॥ वेद्यमृगश्लेष्कासु यजितं पिपासादितः कदाचिदपि पर्यटनसमपि विषाणमोसादये ननु
 प्रतिनिविष्टमूर्धजनचित्तमाराधयेत् ॥ १४ ॥ अथ पुमान् कदाचिदपि सिकतामुत्तेजमतिथलतः
 तत्र पुन्यात् किं कुर्वन् यन्नतः प्रयत्नमासाधयतीत्यनयं मदयन्सन च पुनः मृगश्लेष्काजले मृगश्लेष्काममसीचि
 कातमाजलं गनीयं पित्तं अथवा किं ज्ञाने ॥ १५ ॥ पिपासादितः पिपासाया उपरागदितः पीप्ति कदाचिदपि पुमानसमपि
 षाणं समस्य समकथं विषाणं मृगश्लेष्कादयत्त अप्रयात् पुनः प्रतिनिविष्टमूर्धजनचित्तं नमराधयेत् इदं यागाक
 दादिदं तानि वस्तुनि मुकुराणी परं उक्तं कदाचित्पि मूर्धजनचित्तानुक्लेशं मुकुरं मित्यर्थः ॥ १६ ॥ मसीदिवसधूम्रग
 लीतं यावनाकां भिनीयराविगतवारीजं मुखमनहरं स्वकृतं ॥ १७ ॥ प्रचुर्धत परायणः अतत्तदुत्तेजः मज्जनं नृपामेण
 तः स्वलोमनमिषसप्तसप्तानि मे ॥ एतानीं मधवस्तु निप्रममनमिमलानि मलवतमधका निचवंति तानि कानीसा
 द एकः मसी चंद्रमाः मम मनमिषायां मिषवत्प्रका नवति किं ज्ञानः मसी दिवसधूम्रः दिवसमनरासं ए निमि
 त्तं न धूम्रः इत्यथाहुः निमज्जादित्यर्थः तथा कानि नारी अपरं मयै किं ज्ञानं ॥ गलितयावना गलिते गतं योवर्न

तासु एषु पदेषु संतिर्यस्याः स्मात्तथा । तथापरः तज्जगैकं सत्यं भवति किंलक्षणं विगतवारीजं विगतानि नष्टानि
 वारिजानि कमलानि यस्मात्तज्जगै गतकमलमित्यर्थः । तथास्वाकृतेः युसोन्नना आकृतिनिरुक्ता यस्मत्त
 शतस्य सोन्ननाकारस्य पन्नस्य पुंसः सुखं वदने एकं सत्यं भवति किंलक्षणः धनपरायणः धनसंयुक्ततत्परः
 राज्ञा ह्यदारेण न वित्तस्य तस्या मज्जनः संश्रामो जनश्च मज्जनः या कर्ज्जनः एकं सत्यं भवति किंलक्षणः सज्ज
 नमततदुद्यतः सततं निरंतरं दुर्गतः दरिद्रः धनवस्त्वान्नादिविहीनः एतानि वस्तुनिरमणिया कृतीनि प्रवृत्त
 स्वात्मागेन सोऽप्यानि नवंतीत्यर्थः तद्यथा वज्रो पुर्जनः एकं सत्यं भवति किंलक्षणः नृपांगणगतः नृपस्य राज्ञो
 ऽंगणे अयं तराजिरे गतः खलस्य गतश्च तर्हि सर्वे प्राणिनां मूला अपि निरुतति तस्य महत्परायणस्य पुत्रा वि
 त्यर्थः । ॥ १॥ मणिः साणो ह्रीः समरविजयी हेति निहता मदह्रीणो नागसरदि सरितः स्नानपुलिनाः । क
 लिलेशश्चन्द्रः सुरतमृदिता बाजवनिताः तनिम्ना सोऽन्ते गलितविजवाश्चालिषुजनाः ॥ २॥ एते पदाष्टौ तनि
 म्ना तनोः क्रसस्य नावः तनिमा तथा तनिम्ना क्रसत्वेन सोऽन्ते विराजन्ते एतके मणिः रत्ने किंलक्षणः सा
 णो ह्रीः ॥ आणेन घर्षणालाहेन जीतः धर्षितः दीर्क्षादि घर्षितः अभीचीना महाघोररुपवाश्च भवति त
 था समरवीजयी श्रेष्ठमे विजयवान् पुमान् तनिम्ना रजते किंचुतः समरविजयी हेति निहताः हेति निरायु
 धे निहताः क्षतः । क्षतः सन् विजयीत्यर्थः तथा नागः हस्ती तनिम्ना सोऽन्ते किंचुतो नागः मदह्रीणः मदनदा
 नस्य वणेन ह्रीणः तथा सरितो नद्यः तनिम्ना सोऽन्ते कसरदि घनाणामकृतो किंचुताः सरितः स्नानपु
 लिनाः स्नानानि शुक्लाणि पुलिनानि तटानि यासां ताः तद्यच्चन्द्रः तनिम्ना सोऽन्ते किंचुतः कलयेषः क
 लायो न स्नातागः सिंघायस्य सोऽन्ते तथा बाजवनिता कोमलांगना अश्ववाजप्रौढवक्त्रः तनिम्ना सो
 ऽन्ते किंचुता सुरतमृदिता सुरते संयोगे मृदिता मृदिता वपुः जनालोकाः तनिम्ना सोऽन्ते किंचुताः

२

अधिष्ठुयाच्छुविषये गलितविजवाः गलितः ह्रीणो विजवाधने ये वांते तथा ॥ १॥ परिह्रीणः कश्चिन्मृदयति य
 नो प्रसृतये मयश्चासंयुक्तो गणयति धरित्रीतलममो अतश्चानेकांता पुरुलघुतया र्थं धुनिना मवस्त्वस्त्र
 निप्रथयति वसेकां चयति व ॥ १॥ कश्चित्पुरुषः परिह्रीणः गतविजवः सनयवानंशुकधान्यानां प्रसृतये
 ये हतां जलयस्य हयति यवाने प्रसृतिवांतीत्यर्थः । अः पुरुषः यश्चात्सरिद्रानुचवनां नंतरं संयुक्तः प्राप्तिधनः
 सन् धरित्रीतलममो तलमिव गणयति मयंते अतश्चातस्मात्कारणात् अनुमीयते अनेकांता तनएकांता
 नाव अनेकांता तस्मात् अनेकप्रकारात् पुरुलघुतयां पुरुषासौ लघुश्च पुरुलघुसमसनात् सनातेया वक्त्र
 ल्पत्वेन धनिनां भनवता अर्धेषु पदा र्धेषु अस्त्वानिष्टावस्त्र निपटार्थं निप्रथयति पृथग्निकरोति वासनसेका
 कयति स्वल्पयति एतेन यस्मयादकविजवः तस्य वस्त्रपुताद्रस्य वा नास्वेत्यर्थः ॥ २॥ गोसास्त्रिपस्कृतमद्युद
 रगिरः शिष्यप्रदयागमाविस्माताः कवयो वक्त्रेति विषये यस्मिन् निर्दिष्टाः तज्जगैकस्य प्राप्तिपस्युधियो द्य
 मं विनापीश्वरः कुस्माः सुः कुपरीकानुमणयो यैस्त्वेतः पातिताः ॥ ३॥ यस्मिन् प्रज्ञोः राज्ञः विषये र्थे विस्माताः स
 रिलोकेषु प्रमिष्टाः कवयो विद्वान् निर्दिष्टाः धनविनाशिताः संतः वसन्ति वक्त्रेति किंलक्षणः सोऽन्ते पस्कृतमद्यु
 दरगिरः सोऽन्ते वाक्पराणादिना उपस्कृता अलं कृतान्यमद्या वदना नितः सुंदराः सोऽन्ते गिरीतलपाये
 सात तथा पुनः किं शिष्यप्रदयागमाः सिंघेना मं तवा यिन्मः प्रदयादां तु यथा प्रागमां वदां यथांते तथा । य
 यान् पादयंत इत्यर्थः ततपंक्षितानं निर्दिष्टं नत्वेन वयनं वयुधाधिपस्य नृपतेः जाग्रदुत्सवः मां र्धं पुनः हिय
 स्मात्ते मुधियः सोऽन्ते बुद्धयः पंक्षिताः अर्थं विनापि धने विनापि ईश्वराः पुनवः जगन्मात्पादयंत्यर्थः यतः कुतय
 रीक्षकाः कुपरीक्षितारः कुस्माः सुनिर्दिष्टा नवयुः नमणयः नदीरकानिधाः सुः यः कुपरीक्षकस्तमणयः अ
 रितः मुच्यतः पातिताः कुपरीक्षकान् धिगन्त मणीनां कोटय इति नावः ॥ ४॥ विषदि धैर्यमद्या सुदये दत्ता अ

नृत्तिर
पत्र
रेवि

दसिवाकादुताद्युधिरिक्रमः यमसिवात्रिभुविर्भयनंशुता प्रकृतिमिदमिदं हिमहात्मनां ॥८॥ हिनिश्चितं द्रुमहात्मनं
प्रकृतिमिदं मदानुजायानां पुंसाप्रकृत्यास्मन्नावेनमिदं निष्पन्नं अस्ति द्रुमं किं यत्तद्विपदिकष्टदत्रायाधर्तुं धीरुतं
स्यात् अथपश्चात्तेपिदनेतरं अमुदयउदयमयेहमाहोतिः तस्मादस्मिन्नायां वाक्यदुता वाविवाणोपुः वाक्यदु-
तमजावसना वागमिदं पक्षपतराहितेनवादिबमित्यर्थः तस्माद्युधिमंग्रामेविक्रमः पराक्रमः अपतायनमित्यर्थः अमुनः य-
मश्रीकर्त्ति अत्रिभुविः प्रीतिः आपकीर्त्तिनीतिमत्वमित्यर्थः तस्माद्युतोवेवमास्त्रार्थ अवलोक्यमनेअप्यक्तिः ॥८॥ निदं
उनीतिनिधुणायदिवास्तुवंतु लक्ष्मीः अमाश्रिवमनुगबुवायधेष्टं अद्येववामरणमस्तुयुगोतरेवा न्याय्यासधः प-
विवलंतिपदेनधीराः ॥९॥ श्रियंबुद्धिर्द्रयंतिविवरिणम्यवतः प्रवर्त्तयंतितेधीराः धीमंतपुरुषाः न्याय्यात न्यायादनपे-
तो न्यायः तस्मात् युक्तादित्यर्थः ॥१०॥ पक्षः मार्यातपदपदस्यामपि ईषदित्यर्थः नप्रविवलंति नमस्वर्त्तयंति यदिवेतनी-
तिनिधुणाः मायकुमलाः पुंसायः निदंतु न्यायकर्मणि क्रियमाणेधिकुर्वंतु वाअप्रवास्तवंतु आधुवर्णयंतु अथ
लक्ष्मीः अंपदअमाविसतु आगच्छतु वाअधवा यधधंस्वेवयागच्छतु तत्रतषानगदइत्यर्थः वाअधवा अद्येवद्रुदानी-
मवमरणं प्राणसांगां स्तुनवतु वायुगोतरे आगामिनिधुगेअस्तु ॥८॥ ॥८॥ हर्तुयोतिनगोचरं किमपिपुंशुकातिय-
सर्वदा दार्ष्टिम्यः प्रतिपाद्यमानमनिशंप्राप्नोतिवृद्धिपरां कल्यांतेष्वपिप्रयातिनिधनं विद्यारम्यमतद्ध नयथातात्-
तिमानमुक्ततत्प्रा-कृतः सत्यस्येति ॥१॥ हेनृपराजानः तानप्रतिमानं अहंकारं उच्युतसज्जत यतः तैः सहकः
स्येति कस्यस्यक्रियांत तैः कैः ॥१॥ येषांविद्यास्यविद्यारूपंतद्ध नंविद्यते यत्तद्विद्यारम्यधनं हर्तुः हरतीतिहर्तुते
स्यचोरस्यागोचरं दष्टिविषयंनयातिनप्राप्नोति अन्यधनं चोरस्यदष्टिविषयंयाति द्रुदंउनधनः यद्धनंविद्यारम्य-
सर्वदाअर्वेकालं किमपिअनिर्वचनीयंयंचुरंधपुष्कति द्रुदंउराजादिनयान्धुनः यत्तद्विद्याधनंअनिसंनिर्तरं
अर्धिम्यः विद्यार्धिम्यः प्रतिपाद्यमानं दीयमानंस्तत्परंगुणकृष्टं दृष्टिर्वर्द्धनं प्राप्नोति अन्यधनं उदीयमानं हर्षयंत य

३

सुधनंकल्यांतेवपिजन्मंतरे अपिनिधनंनानंनपयाति विद्यायाः अममजन्ममहागमितात् अममैर्विद्वज्जि-
सहकः स्येति ॥८॥ अधिगतपरमार्थानप्यंमितान्मावमंस्वा मृणमिदलघुलक्ष्मीनैव तानसंरुणद्धि अ-
नितवमदलेखयामगंरुस्वलातां ननवतिविमतंतुवीरणंवारणनां ॥२॥ हेराजनतं पंमितानविदुयः माव-
मंस्वाः माअवगणय किलहोन् अधिगतपरमार्थान अधिगतः प्राप्तः परमार्थः नगवतत्वंयंआरयाघातंमंवा
येमे तस्मात्तान यतः कारणतलघुलक्ष्मीः लघुश्रंमोलक्ष्मीश्चवराकीश्रीः तानपंमिताननैवयंरुणद्धि नवसी-
करोति तेलक्ष्मायज्ञाननवंतीत्यर्थः किमिदंवागमिव यथावृणयवमंकं विदपिनसंरुणद्धि तत्रदृष्टांत स्त्रिम-
तंतुः पदानीतंतुवीरणनां अगजेंद्राणंवारणंबंधनंन नवति नहिबिसेनगजावभंते इत्यर्थः ॥१॥ किजज्ञाणनां
वारणनां अनितवमदलेखयामगंरुस्वलातां अनितवानूतनायामदलेखाः दानराजयः तानिः आपमानि
रुद्धानिमलिनानिगदस्वलानिकपोलनिस्त्रयोयंतेतस्मातेषां ॥८॥ ॥८॥ द्रुदामोरपिजराक्षमोपि मिथि-
जप्रांया पिकृष्टादसा मायनोपिविपनिन्दीधितिरपिप्राणेषुगच्छच्चपि मंजनेप्रविनिनकुत्तकवलेषांमक-
बधस्यद किंजीर्णंवागमतिमानमदतामयेअरः केअरी ॥१॥ केअरीमिंहः किंजीर्णं सीर्णंवागयवमंय-
तिनक्षयतिअपितुन किलज्ञाणंदेवातः द्रुदामो पि द्रुधुबुचुक्षयाक्षमः द्रुवलो पि धुनः किंजराक्ष-
मोपिजर्जरावर्द्धु क्यनक्षत्राः दुर्बलोपि धुनः किंमिथिलप्रायो पि मिथिलोवलीव्याघ्रः तस्मादीयमृ-
नवतीचरहत्यां निराक्रान्तः धुनः किंः कृष्टांकवतीदशां अवस्थां आपन्नः प्राप्तेपि ॥१॥ किंविपन्नदी-
धितिरपिविपन्ना अस्तमितादीधितयः तज्जामियस्ययतश्चा गतपनावेइत्यर्थः कथुमस्तु प्राणेषुपंचदु

नित्यं का
२५३
४

सुखं गच्छति सा मां च यतः किं लक्षणः म... ज्ञेयं प्रविशितं न कलत्रायैकवचस्य हः मत्राश्चैव
नेत्राः गेजं प्रतेषां विनिन्नाः मंदं सर्वतो यैर्कुनाः सिरः पिप्पः तेषां कवलः अदनमात्रा तस्यायमः ग्रस
ने तत्र एकावस्था धृता स्पृहायेन यत्तु पुनः किं मानमदतो मानेनाहं करिण्ये महांतः अतिप्रोढाः तेषां
अग्रेयः... मुखः महोहंकारी तपः ॥७॥ विपद्युद्धैः स्वेयं पदमनु विधेयं च महतो प्रीयान्याप्यावृति
मेति नममुनेगे यमुकरं अयं तो नायार्थः सुहृदपिनया अः रुसधनः अतो केनोदिष्टं विधेयममिधारावतमि
दे ॥१५॥ अतो मत्पुरुषाणां इदं विधेयं दुर्धरं अमिधारावतं अमिधारावतं धारातद्वतः अकथ्यते अतएव
एकेन उदिष्टं केन कथितं किंतु तत्र यत विपदि आपदि अतो नृत्तं स्वयं मदत्वेन स्वातव्यं तन्नामरुतंगरी
यसापदं अवसायः अनुविधेयं अनुसरेत्या तथा न्यायान्यायात् आगता प्राप्ता हतिः वर्तमानं प्रिया अनीष्टा त
था मतिनेषां अमुनेगे पिप्राणहानावपि अमुकरं नमुस्वेन क्रियते अमंतः अक्रातारः अधमावान् अ
मर्षाः नयावनीयाः सुहृदपि मित्रमपि रुसधनः स्वल्पधनं यन्नयायोना अमर्ष इति ॥१६॥ मनमिव
च मित्रायेषु पपीयुषपूणी स्त्रिचुवनमुपकारश्रेणिनिः प्रीणयितः परगुणपरमाप्युर्वती कृतनीत्यनीज
हृदिविक्रयतः अतिशतः कियंतः ॥१७॥ जगति एव विधाः कियंतः कियत्यरि मणः अतः सत्पुरुषाः संति
किं लक्षणः मनमिमानं देवमिवाप्यो कयि मरी रघुपुत्रमुकृतमेव पीयूषममृतं तेन सुणीः संनृताः
एतेन मनयावावाकमेणा चमर्षं मुपकारं वैर्दसर्षः अतः पुनः किं उपकारश्रेणिनिः उपकाराः सर्वे जी
वानां हिता चरणा नितेयां श्रेण्यः परंपराः तानिः त्रिचुवनं लोकत्रये प्रीणयितः हर्षयितः सुदृक् परं

४

एतस्मात्पुनः परेषां अनेषां येषुणाः सौख्यं दार्यं कारुण्यादयः तएव परमाणवः असत्यपरिमाणः वैसेषिककल्पि
ताः जगत्कारणानि यदा र्धाः तदुक्तं जालं तरगते नानौयममृदं दृष्टे रजः तस्य त्रिसतमो जागः परमाणुः स
उच्चते इति तान् पर्वती कृत अपर्वतान् पर्वतान् कृत्योति पर्वतं प्रयान् दिक्षय निजहृदि स्ववतमिविक्रयतः
प्रमादं प्राप्नुवतः अमुपमानादत्यर्थः ॥१८॥ इतः स्वपतिके अवः कुलमितस्तदीय द्विषामितश्चमरणार्थिनः य
स्वरीपत्रिणः भेरते इती पिवद्वानलः सह्यमस्त संवर्त्त करहोदिततमुर्जितं नरसहवमिधोर्वेषु ॥१९॥
इतः एकस्मिन् पक्षे कभवः श्रीनारायणः स्वपिति संते इतः एकस्मिन् पक्षे तदीय द्विषां श्रीदिव्यशत्रुणां अमु
राणां कुलं समूहः वसति च पुनः इत एकस्मिन् पक्षे मिस्वरिपत्रिणः मिस्वरिणः पर्वता एव पत्रिणः पक्षिणः स
रते स्वपति किं लक्षणः मिस्वरिणः अरण्यधिनः अरण्यमत्राण्यार्थिनः वपुनः इत एकस्मिन् पक्षे समस्त
संवर्त्त किः सकलजलचरजीवविशेषैः सह अथवा समस्तकल्पांतकालाग्निनिः सहवमवानलः ऊर्वीग्नि
ः वसति अहो इत्याश्चर्यं विनवं मुर्धितं पादांतरे विततं विस्तीर्णं ऊर्जितं नृदं च पुनः नरसहसिधोः स
मुद्रस्य वपुः श्रीर्ववर्त्त ॥२०॥ उदन्वन्नानुः सवनिधिरयो योजनमति अदा यो यथा गगनपरिमाणं
कलयति इति जयो जवाः स्फुरदवधिमुद्रा मुकुलिताः यतो पक्षो नमः पुनस्य मयी माधी जयते ॥२१॥ नुः
हृद्वी उदन्वन्नानु उदन्वताममप्रेण ब्रह्मा ब्रह्मदिता च पुनः सत्रापां निधिः समुद्रः योजनमते मतावर्त्तते
धनः सदा यो यः पश्चिद्वर्त्तमानः दुषा श्रीसूर्यः गगनपरिमाणं आकासस्य यत्रा कलयति जानाति इति कृत्वा सर्व
जावाः पदार्थाः स्फुरदवधिमुद्रा मुकुलिताः स्फुरन्प्रसरन्तः अवधिमयो घातस्य मुद्रा स्थापनं तेन मुकुलिताः
क्रान्तिरुताः पुनः अये मतो माधु पुरुषाणां प्रज्ञानमयः प्रज्ञाया च धर्ममयः विकासः विजयत उक्तं यो वर्यते
किं लक्षणः अयी मा नयी मा इत्यती एतावती वति मीमा मयी दायम्यमेतथा ॥२२॥ कविद्रुमा मय्या कविद्रुपि

पा

विश्वपालकस्य नगवतः कथमिदमनुचितं निष्कादरणमित्यलमतिविस्तरेण तत्रायेन कर्मणा श्रीसूर्यः नित्ये
 मेवमद्वैतगगने चास्मति प्रचलति श्रीसूर्य इत्युक्तं लक्षणं चंद्रद्वयोऽपि अस्मिन्मति इदमवततं यो हि न
 गवानकर्मस्य ही अहारात्रेण लोकयात्रा प्रवर्तयन् चमति अस्मिन्मते नोपचारात्कर्ममुन्नद्धवन्नवतीत्य
 लमति विस्तिष्ठ ॥७॥ ॥ दोर्म आनृयति विनम्यति यतिः अंगो सूतो लालना द्विषो न ध्ययना कलंकुतन
 याही लंखलोपासनात् श्री मद्यादने वेक्षणदपि रुषिः स्नेहः प्रकासाश्रया मे श्रीचापणया समुद्धिर
 नयासागात्प्रमादाद्धनं २२ दोर्म आनृयत दुः ५८ः मंत्रीमविवोयस्य स दुर्मंत्रीमविवोयस्य स दुर्मंत्री तस्य नावः
 दोर्म अंतस्मात् नृपतिः राजा विनम्यति विना संज्ञाति तद्यायतिः तपस्वी अंगात्कुलसंगतेः विनम्यति
 ब्रह्मचारी अंगाद्धेनवतीत्यर्थः सुतं पुत्रः लालनात् अति संतोषणाद्दिनम्यति विप्रोद्भायणः अने अय
 नात् पदनेन विना विनम्यति तथा कुलं अन्तर्यः कुतनयात् ऊर्ध्वोत्पत्तेर्विनः तत्रासीत्सुखतावः स्वा
 म्यवराणां खलोपासनात् दुर्जिनमहवाराद्दिनम्यति तद्याद्रीः मद्यात् विनम्यति लज्जमघपानाद्दिन
 म्यति तद्याद्रीः कर्षणं क्षत्राद्युपधानं अने वेक्षणत् अनवलोकनाद्दिनम्यति तद्याद्रीः श्रीतिः प्रवा
 साश्रयात् परदे अयासाश्रयात् विः च पुनः मंत्रीमित्रत्वं अप्रणयात् अविनयाद्दिनः तद्यासमृद्धिः सं
 यतिः अनयात् नीतिविरोधाद्दिनः तद्याधनं विरोधपातदावात् पुनः प्रमादात् असावधानतायाश्च
 दिनम्यति ॥७॥ जाह्नवीमतिगणपते उत रुचोऽनः सुचोक्तं तव शुरे निर्येण तां ऊर्ध्वमिति तादेमपि या
 लपिनि तेजस्विनवल्लिप्तता मुरवरतावकर्मसिद्धिः स्थिरं तत्कानां मणुषेणं देवस्य गुणिनां योऽर्जुन
 नीकितः २३ तव तर्हि गुणिनां मज्जुलवतां पुरुषाणां भयः गुणज्जाविनयादिर्न वेतयः दुर्जनिः ख
 लेने अकितः न कलंकितः न कलती निश्चये संवाधने वा यतः श्रीमति श्रीलेजा विद्यते यस्य स श्रीमान् तस्मि

६

ज्यामंडकस्य नावः मोर्यगणपते निर्णीयते कथं तर्ह्यर्थः ब्रतमवो ब्रतमवदचारेण रुचिः श्रीतिर्यस्य सव
 तरुचिः तस्मिन् ब्रतमील दंनः पाषाणगणपते तद्याश्चोपवित्रेषु रुच्युर्जनिरिति प्रति क्रियं संवर्धते कत
 वं किं तवस्य धर्मे स्य नावः गणपते कपटं कायते इत्यर्थः तद्याखले शुरे धीरे पुरुषे निर्येण तां निर्येण तां निर्ल
 जत्वगणपते अर्जुनैरुजोः मारुतस्य नावो यस्य स अर्जुनैः तस्मिन् अर्जुनवति पुरुषे विमतिता विगताम
 तिर्यस्यात्तमविमतिः तद्यावसना गच्छंते बुद्धिचंगणपते तद्यापि या लापिनि श्रीयं मकरं आलपतीति तस्मि
 नमकरं नाषिणि पुरुषे देव्यं दीनस्य वराकस्य नावः गणपते तद्या तेजस्विनि तेजः प्रजावा बलेवादीति तव
 विद्यते यस्य स तेजस्वी तस्मिन् ब्रमि अवलिप्तता अवलिप्तस्य नावः सप्तद्वंगणपते तद्यावत्करि नाषण्यतिषु म्मिष
 रता मुरवरस्य नावः वावरुक् चंगणपते तद्यास्थिरं स्थिरं न विपुं धि अमक्तिः अस्मत्तंगणपते ॥७॥ जातिर्योऽस्य
 तले गुणगणस्य मादंशगच्छता श्रीलंसेन तदा तव निजनः संदह्यतां वक्रिना मोर्यविमि एव दुःमाशु निपतवर्धा
 स्तनः कवले यनकन विना गुणस्य लवप्रथाः यमनाश्म २४ ॥ जातिर्योऽस्य विमिः ब्राह्मणत्वादिः स्यात्तलं पातालं
 यात्र गच्छन् गुणगणः गुणानां शौर्यादिये चात्रुयादीनां गणः समूहः तस्मात्पातालादधः नी चे गच्छता तव तत्र तद्या
 श्रीलंसेन चर्यं सज्जतदा तपवेत्तं गुणात् पतन्नुपस्यन्नु नृणां मित्यर्थः तद्या अजिनः कुलं वक्रिना वे आनं गणदरा
 तां नस्मी नवन् तद्यावरिणि मज्जुत्त अत्रुपकारिणीत्यर्थः मोर्यं ३ अत्र आशु मीधः वज्रः निपतं विपुतातां ३
 एतं रुक्मं रुक्मं प्रयाजनेनास्मीत्यर्थः यतः नोऽस्माकं कवलेः एकः अर्थः धनं अस्मत्तवन् यतः यनकं न अर्थं न
 श्रीना इममस्माः यकलागुणाः जात्यादयः गुणानवगयाः गुणमनवः तदः तस्मात्तद्वत्सुता नवति अर्कितं

कराः संतीत्यर्थः ॥७॥ नग्रास्य करं मयि मितं तनो म्मानं प्रियमरुद्धा कृत्वा बुवि वरं स्वयं निपतितो न कं मुखे
 नो गिनः वृषस्तपि मितेन मचरमसो तेन वयातः पश्चात् स्वस्वा सिद्धं तदेव मेव दिव्या वृद्धौ ह्येवी कृत्वा २५ ह्य
 रूपाः स्वस्वाः अनाकुलाः तिष्ठतवर्तुं हियतः कारणान् नृणां पुरुषाणां देवमेव भुजा सुतोत्पन्ने नागमेव वृद्धौ वृद्धि
 निमित्तं द्यौश्चक्षयनिमित्तं स्वयं आकुलं उच्छ्रंसीद्यंतरमिसर्धः वरं ते यतः आस्तु मे र्धकः एवं विभ्रम्य नो गिन
 अर्पस्य मुने स्वयं मेव आत्मनेव विवरं विप्रं कृत्वा निपतितः किं नृणां म्य नो गिनः नग्रास्य नग्रा नष्टा आग्रा जी
 विते वायस्यमतघातस्य पुनः किं नृणां म्य करं मयि मितं तनोः करं मे न वामिक कारा गृहे एषां मितं तां यिं मवत्
 तातनुः शरीरं यस्य मतघातस्य पुनः किं नृणां म्य कृत्वा बुवुदया आने प्रियमप्राप्तानि शुक्राणि इन्द्रियाणि च
 कृत्वा दीनियस्य मतघातस्य असौ नो गीतसि मितेन तस्य मय्य कस्यपि मितं मां ये तेन नृपतः पीणितः स न सत्
 रं सीधं यथायातघातेनेव यथा मय्य क कृतेनेव मय्येण यातो गतः ॥७॥ पातितो विकरायां ते रुसतसेव कं हकः
 प्रायेण हि सुवृत्तानां मस्यायि नो विपत्तयः १६ आ कृत्वा तां मय्येण वा राणां पुरुषाणां विपत्तयः कष्टानि अस्या
 यिन्यः नतिष्ठंति ते वंसी जा नवंति तत्र दृष्टं तः कं हकः सुवृत्तः श्रीमन् कीय युवः करायां ते करेण घातां मे
 पातितोऽपि तस्य तसेव उर्ध्वं गतसेव कं हकः पिशा कवृत्तः वज्रं ला कृतिर्न वति ॥७॥ प्रायः कं हकः पातितो सतन्या
 र्यः पतन्नपि तत्रात्र नार्यः पतति मृत्पिण्यतनं यथा १७ आर्यः श्रेष्ठः सुमानः प्रायः बाह्वी न स न वनवा पतन्नपि
 विपदेषां प्रवृत्तपि न सतति उर्ध्वं गतिः अण्डेषां प्रीती सधैः केन नृप्यं कं हकं पातितेन सद्ध कं हकः पातवत् यथा कं ह
 कः पतन्नवत्यतति उषनः अनार्यः खलस्तथा पतति अस्मति तथा कथं यथा मृत्पिण्यतनं मृदु मृत्पिण्यतनं

पिंडः सार्द्रजः संघातः तस्य पतनं यथा नवति ननु कदा विदुत्यतनं नवेत् ॥७॥ श्रीणातियः सुचरितैः
 पितरं यपुत्रो यपुत्रैरेव दितमिच्छति तत्कलत्रं तन्मित्रमापदि सुरवेचयदेकरूपं मेतत्रयं जगति पुण्य
 कृतो लज्जते १८ सः पुत्रः कं हते मयः यः सुचरितैः सा जनवर्षैः पितरं जनकं पीणति तोषयति ना
 नृपुत्र इत्यर्थं तत्कलत्रं नार्यो कथ्यते तत्कियत नृपुत्रः पश्यैरेव दितं प्रियमिवति नरुणादिप्रदिसर्धः त
 तमित्रं सरवा कथ्यते तत्कियत आपदिकष्टे काले च पुनः सुरवेचय मयः क्रिया स्वजावत्पापानि
 यस्य तत् पुनः एतत्रयं एतद्विधं त्रयं पुत्रं कलत्रं मित्रं यजगति विश्वस्मिन् पुण्य कृतो धर्मेव तो ज्ज
 ते नाने अधर्मिणः इत्यर्थः ॥७॥ संपत्सु महतां वितं नवसु सज्जको मलं आपत्सु सज्जको मलं प्रिजा संघा
 त कर्कशं ॥२९॥ महतां विवेकिनां वितं मनः संपत्सु सज्जको मलं असज्जको मलं असज्जको मलं
 लवतको मलं मृदु नवति सर्वं च तेषु कुरुणा इति सधैः वृद्धः आपत्सु विपत्सु सज्जको मलं वितं महामेज मि
 ला संघात कर्कशं मलं सज्जको मलं गिरः प्रिजा नो दृष्टं संघातः नमश्चयः तद्वत् कर्कशं कदि न नवति वि
 पत्सु मलं धैर्यं संवर्धितं नवतीत्यर्थः ॥७॥ दुर्जेन परिदत्तं विद्या विद्यया नृषिता पिमन मलिना लंकृतः सधै
 किं मय्या न नयं करः ३० ॥ दुर्जेन खलः विद्यया नृषितोऽपि विद्वानपि नृपरिहृत्यः अकृत्यः तत्र दृष्टं त
 मलीनां नृषितः सधैः नवत अयो किं न नयं करः अपि न नयं करः ३१ ॥ क्षीरेण तमगतो दकाय मकजो
 दतानि जाये गुणाः क्षीरेण मयं दत्तं न पयसा दत्ता क्रानो दतः गंतुपावक सुमनस्तद न्यदु द्धात्
 मित्रापदं युक्तं तनजं जनसाम्पत्तिमतां मत्री पुनं स्वीदुशी ३२ ॥ प्रापुर्व हि स्फुटे क्षीरेण दुग्धेन आत्म

विपदेषां प्रवृत्तपि न सतति उर्ध्वं गतिः अण्डेषां प्रीती सधैः केन नृप्यं कं हकं पातितेन सद्ध कं हकः पातवत् यथा कं ह

गतोदकाय आत्मगतं च तत्तु वपदकं च आत्मगतोदकं च तस्यै स्वगतनीराय अदसाय अविनाय
मयाः ते गुणः श्वेतप्राध्वयदयोदताः तेन पयसानीरेण हि निश्चितं हीरे दुग्धे तापं अमितसत्त्वं अवेह्य
आत्मा रुमानौ वक्रौ कृतः उचुनः तत्तु दुग्धं पावकं वैश्वानरं गुणं उचुनः उचुनः अचुनः किं कृत्वा मि
त्रापदं मित्रस्य नीरस्य आपदं हलज्जालादृष्ट्वा तत्तु दुग्धं तेन जलेन युक्तं सहितं यत्तु साम्प्रति मां तं य
त्तु तिष्ठति अतः सतां सत्पुरुषाणां दृष्टी दृष्टक्य एव चारुण्यमैत्रो मित्रत्वं न वति ॥ ७ ॥ मृगमीनस
जनानं नृणजलमंतोषविहितदृतीनां लुब्धकधीवरपिप्पुनाः कारणवैरिणो जगति ॥ १२ ॥ मृगमीन
मजनानां मृगाश्च मीनामस्याश्च मजनाः साधवश्च ते यो अतुं क्रमेण लुब्धकधीवरपिप्पुनाः लुब्धकाया
श्च लुब्धकधीवरमस्याधातिनश्च पिप्पुनाः स्वलाश्च ते जगति तद्विश्वस्मिन् निःकारणवैरिणः कारणमंत
रेण रात्रौ च वति किं जलजालां मृगमीनमजनानां नृणजलमंतोषविहितदृतीनां नृणानि च जलानि
च संतोषश्च तेः विहिता दृतिर्जीविकायै स्ते ते यो ॥ ७ ॥ अंतर्धाय मित्रं स्थितस्य पयसो नामापि नृणा
यते मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते स्वातोऽगार शुक्रियं पुटगतं तज्जायते मौक्ति
कं प्रायेण धर्ममधर्मोत्तमगुणाः संवायतो देहिनां ॥ ३ ॥ प्रायेण बाहू ल्येन देहिनां प्राणिनां अधर्म
मधर्मोत्तमगुणाः नीचमधर्मश्चेष्टस्वजावाः संवायतः संश्रयं तन्न वति तत्राधर्मगुणं च माह यतः
संतप्राय मि संतप्तं च तत्तु अयश्च संतप्रायः तस्मिन् तप्तलोहे संस्थितस्य आगतस्य पयसः उदक
स्य नामापि द्रव्यं यदिति नामापि नृणायते तस्मती तद्वैः मध्ममाश्रयमाह तदेव पयः नलिनीपत्रस्थि

तं सत पसिनीपत्रे पतितं सत्तु मुक्ताकारतया मौक्तिकाकृतित्वेन राजते सो न ते पुनः तत्तु पयः स्वातो
नक्षत्रे सागर शुक्रियं पुटगतं यत्तु यमुने शुक्रियं पुटं पतितं यत्तु मौक्तिकं प्रसृतं मुक्ताफलं जायते इत्युक्ते माश्रय
त्वं ॥ ७ ॥ यस्माद्धं श्वरत्वात् न करोतीति दुष्कर्ममूर्धनं हितान् देविणः प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षं ममृतं हलाहलं तद्व
ष्टात् तामाराध्य च किं कां न गवती नोक्तं फले वां बिते हेयाधो च मतो गुणेषु विपुलेषु ममो मा रुधाः ॥
हिसाधो ज्ञानं त्वं अतश्च ममात्तकारणतत्तां जगती मम कृतं गुणं संपूर्णं च क्रिकां च के श्वरी मरस्वती
आराध्य च किं कर्तुं वां बिते अजितं पितं फलं ज्ञानं रात्रादिकं नोक्तं प्राप्नुविपुलेषु महत्तरं सुगुणं
शुभोयं चानुर्यादिषु आस्ता आदरं दृष्टानि रक्षकं मा रुधाः मा कुरु न किं चित्पुणः साधते इत्यर्थः अथवा च कि
कोलक्रीमि तिकवित तां कां या च क्रिकायां कुरु मतः खलान् दुर्जनान् करोति जह्या हि माधवः प्रायः ख
लान् वति तद्वा विदुषः पंडितान् मुषीन् अज्ञान् करोति तया हि पंडिता मुषीन् वति तद्वा प्रत्यक्षं मम हामपि प
दार्थं परोक्षं अद्रव्यं करोति तद्वा अमृतं पीयुषं तद्वा हलाहलं काजकटं विधं करोति ॥ ७ ॥ कृमिकुल
वितं जाला कृमिं विगंधिजुगुप्सितं निरुपममप्रीतास्वादन्नास्ति निरामिषं सुरयपतिमपि श्वापाश्व
सं किं क्व वि संकृते न हि गणयति कुरु मंत्री परिग्रहं फलतां ॥ ३ ॥ श्वापारमेयः पाश्वस्व निकटे वन
मो न सुरपतिमपि देवं मपि विलोक्य दृष्ट्वा विस्मयते न विंश्च मिति एतद्ब्रह्म वतीति मम ते इत्यर्थः किं कुरु
वेन नरास्ति मनुष्यास्ति वं न निरुपममप्रीता निरुपमः अस्माधारणे योरमः तस्य प्रीता कृत्वा आरवाह
न लिहन् अत किं जलजालं नरास्ति कृमिकुलवितं कृमीणां कीटानां कुलेः वितं वा संपुनः किं जाला क्री
मं जालानिः मुखप्रसावेः कृमिं चार्द्रं पुनः किं विगंधिविरुधः विरुधं धाय मम तत्तु पुनः किं निरास्ति
निरामिषं निर्गतं आमिषं मयं यस्मात्तत्तु अतएव जुगुप्सितं जुगुप्सा निदाजप्ताय मम तत्तु हियुक्तो र

जो

अथवान
अंकते इ
निपातं अ
अहमेयि
मिति मम
ता ३

यमर्थः हियस्मात्क्षेत्री नीचः पुमान्मैत्रीपरिग्रहफलुतां मैत्र्याः मित्रवत्परिग्रहः स्वीकारः तस्य फलुतात्
वतातां न गणयति न विचारयति ॥७॥ स्वल्पं स्तोत्रं युवस्यावमेवमलिने निर्ममं प्रसिद्धं श्रद्धापूर्वपरितो
षमेति त्वत्तत्त्वम् इह क्षमां तय मिहेजं बुकमं कमागतमपि सक्तविहंति द्विपं सर्वः कृष्णगतोऽपि वां बतिज
नः सत्त्वा नुरुपं फलं वृद्धं श्रद्धा कृष्णः अस्मिन् अपि अस्मिन् कलप्रपिलं पुत्राण्यपरितोषं एति संतोषं प्राप्ते
ति किं लक्षणं अस्मिन् स्वल्पं स्तोत्रं पुनः किं स्तोत्रं युवस्यावमेवमलिने स्तोत्रवः मित्राश्च वस्यामेदश्च ता स्तो
त्रवस्याः अत्र मेवोयय्यतत एवं विधं वततमलिने वस्या युवस्यावमेवमलिने पुनः किं निर्ममं गता मित्रं
च पुनः तत् अस्मिन् तस्य पुनः इह क्षमां तय बुकमं कमागता निराशायनं नवति मिहः केसरी कृष्णगतो नमः
जंबुकं शृगावं अंके समीपं आगतमपि प्राप्तमपि सक्ता द्विपं गजेन्द्रनिहंति अत्राशंतिरन्याः सर्वे
जनः कृष्णगतोऽपि यमनस्तोऽपि सत्त्वा नुरुपं सत्त्वस्य चित्तस्यानुरुपं योग्यं फलं आशं नो गंवां बतिज
वति ॥७॥ पापान्निवारयति योजयति हिताय गुह्यं च गुरुति गुणान् प्रकटीकरोति आपन्नं वनजह
ति ददाति काले अस्मिन् लक्षणं मिदं प्रवदंति यत् ७ अंतमेव कुरुयाः इदं अस्मिन् लक्षणं प्रसम्य मि
त्रविद् प्रवदंति इदं किं यत् अस्मिन् पापात् निघ्नकर्मणः निवारयति तद्वा हिताय स्वेष्टाय योजयते प्रव
र्तयति वा न्यत गुह्यं गोप्यं अकं वस्तु गुरुति गोपायते तद्वा गुणान् स्वल्पान्पि प्रकटीकरोति प्रका
शयति च अन्यत् आपन्नं आपदायां न जहति न त्यजति तद्वा काले अवश्यं दानं प्रसावेददाति ॥७॥
कुरुमस्तबकस्यैव हृद्यी हृतिर्मेनस्विनः मूर्द्धिवा सर्वलोकस्य शीर्यते वनएव वा भूमि नस्विन उदारम
नमः पुरुषस्य हृद्यी ह्येव वयस्यः आतद्वा हृतिः वनेन हृतिः स्थितिः काया विज्ञाह यत् सर्वलो
कस्य मूर्द्धि उपरि हृतिः शौचाग्रे नमः सर्वेषां मुपरिवर्त्तेन मितसर्वः वा अघ्वा वने एव अरण्ये एव शीर्यते तप

स्वीयनविजीयते कस्यवद्यीदृशः कुशुमस्तवकस्येव कुशुमांतास्तवकः गुह्यः तस्यैव यथाशुष्प-
गुह्यस्यदयीदृतिः क्वमिदं ह्यस्यैव लोकस्य मूर्ध्नि स्थिरमिन्द्रधनुर्वानेन एव श्रीरामेति वती ॥ १॥ लोच-
श्चेदगुणन किंपि सुनता यद्यस्ति किं पातकैः मत्तं चेतयमाच किं सुविमनो यद्यस्ति तीर्थं न किं सज्जनं यदिकिं
निजैः सुप्रदिमा यद्यस्ति किं मंडनैः सद्यिद्यादिकिं धनं रपययो यद्यस्ति किं मृत्युना उच्येत यदिलोचनः ध-
नादिप्रपूरितोषः वने ततर्हि अगुणन गुणविरोधिना दुर्गुणन किं यत्र लोचनं ॥ सितत्रयैः ॥ पिङ्गुगुणः संतीत्य-
र्थः यद्विचेतपि सुनता दुर्जनता अस्ति तर्हि पातकैः पापैः किं कोऽर्थः यत्र पि सुनता अस्ति यत्रोपपि पापानि
तत्र संतीत्यर्थः चेद्यदि सत्यं सत्यं नापणमस्ति तर्हि तस्य माप्रदो यवासादिव तेन किं कोऽर्थः न कश्चिदपीत्यर्थः य-
द्विचेतश्चुचिश्चुष्टपातकरं हितं मनो सितर्हि तीर्थं न वाराणस्यादिना किं कोऽर्थः न कश्चिदपीत्यर्थः यत्र मनसः
निमं शुचिस्तत्रैव सत्रोपपि तीर्थोतीति नावः यदि चेत्सो जन्म अस्ति तर्हि निजैः आश्रित्ये जने किं कोऽर्थः यस्य सौ-
जन्यमस्ति तस्य सौर्वः पि आश्रित्या नवंतीत्यर्थः तद्यायदिवेत्सुप्रदिमा मोहनो महिमा अस्ति तर्हि मंडनेः अ-
लेकरणैः किं कोऽर्थः यस्य सुप्रदिमा वती तस्य सर्वे दालंकारवानित्यर्थः यदि वेत्स्यद्विधा सती चो मोविद्या
च यातवा मोनना विद्या अस्ति तर्हि धनेः किं दुविणः कोऽर्थः यस्य किं लभ्यद्विद्या सितस्य सर्वाण्यपि धनानि
सतीत्यर्थः तद्यायदिवेत्सुप्रपयसः अपनिर्गते यमस्य इत्यपयसः अपकीर्तिः अस्ति तर्हि मृत्युना प्रणे-
न किं कोऽर्थः यस्य किलापकीर्तिर्गीयते अमृत इत्यर्थः ॥ २॥ न मूर्ध्वनो न मंतः परगुणकथनेः स्वान्गुणान्
ख्यापयंतः स्वार्थं संपादयंतो विततदृष्टू तराई नयन्ताः परार्थं ॥ ह्योसोपे ह्यरुह्यो ह्यरुमुखरमुखवान्

नरहरिः ॥
५

हृषीकेशः श्रुतः साश्चर्यचर्याजगतिबलमताः कथ्यमानाश्च नीया धपजगतिदिश्वस्मिन्बलम
ताः अतिमयेनमानिताः श्रुतः साश्चर्यचर्याः कथ्यमानाश्च नीयाः नष्टजनीयाः किंलक्षणः श्रु
तः साश्चर्यचर्याः आश्चर्येणानुतेनमहवर्तमाना आश्चर्याणवन्तुताचर्याश्चर्याणवन्तुता
र्यचर्या इतिवापाठः ॥ तत्पक्षेस्तुतरां अतिमयेन आश्चर्यचर्यायेषां तेतथा किंलक्षणः नष्टत्वेनप्रक
तयावन्नमंतः उच्चैर्नवंतः येकिजनम्राचवंतः उन्नमंतिअत्राश्चर्यं पुनः किंलक्षणः परगुणकधनेः प
रेषां गुणकधनेः स्वान् आत्मीयानुगुणानुरवापयंतः कथयंतः परगुणकथनेनात्मगुणकधनमाश्चर्यं पु
नः किंलक्षणः स्वार्थान्स्वप्रयोजनानिर्गपाद्यंतः निःपाद्यंतः किंलक्षाः परार्थपरेषां अर्थः तस्मिन् परप
याजननिमित्ते विततपृथुतरां नयनाः विततः विस्तारितः पृथुतरः अतिमहान् आरंभयज्ञेयेषां तेतथा परार्थय
नमंतः स्वार्थैर्नवंतीत्याश्चर्यं पुनः किंलक्षणः हांत्वेव समयेवरुक्षाक्षरसुखरसुरयानुरुक्षैः पक्षैः अक्षैः
वैष्णैः अकारादिभिः सुखराणिवावहकानिमुक्तानियेयान्तेतथा तान् हृषयंतः धिक्कुर्वंतः किंलक्षा उपेक्ष्य
अवगणयित्वा उदासीनानुवेत्तवर्धः यदातेः वप्रतास्तदातेः हृषिता इत्यर्थः ॥ वा ॥ मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वा
तकीजाल्यकोवा धृष्टः पार्श्वे नवती चतुर्धा हस्तश्चापगच्छ हांतामीरुयेदिनमहते प्रायस्यो नाजिजातः से
वाधर्मः परमगहनो योगिनामपराधमः ॥ १ ॥ सेवाधर्मः सेवायाधर्मः करणं परमगहनो अतिदुर्गमं यो
गिनामपिअगम अज्ञेयो नवती चतः कारणात्प्रमं नमो नात तद्धं नावातमूकः मूर्खः कथ्यते वा अथ
वाधुमं नष्टवनपटुः प्रवचने नावलेपदुः वक्ता नवेत तर्हिवातकी वातरोगी कथ्यते वाजल्यकः सुखरः
नादयद्

अज्ञे
य

वारकथ्यते यदि मदाधुमानपार्श्वे यमीपेव श्रुतितिष्ठेततदा धृष्टो निःश्रेष्ठः निंघोवा कथ्यते वधुनः हृ
तः हरेव श्रुतितिर्हिअपगच्छः अज्ञानः कथ्यते यदिचेतुधुमान नयहतेनक्षपते तर्हिअनिजातः कुली
नः दक्षोवा नकथ्यते अतएवमेवाधर्मसंगहनत्वे ॥ वा ॥ अज्ञेजिनीवननिवासविनाशमेव हंसस्यहं
तिनितरां कुपितो विधाता नत्वमदुग्धजलजेदविधौ प्रमिद्धं वेदग्यकीर्तिमपहर्तुं मयोममर्धः ॥ ४२ ॥ वि
धताहंसस्य नितरां अतिमयेन कुपितः ॥ अज्ञेजिनीवननिवासविनाशमेव अज्ञेजिनीनां यनानिते
षु निवासः निवसनेतत्र विनाशः कीर्तते हंतिनामयति कदाचित्प्रिनीवनानिनामयतीत्यर्थः उधुनः
अमो विधाता अमहंसस्यदुग्धजलजेदविधौ क्षीरपानीययोः जेदविधौ एव करणे प्रमिद्धं रसातां वेद
ग्यकीर्तिं विदग्धस्य वधुरस्य नावो वेदग्यं तस्यया कीर्तिः तां अपहर्तुं नाभयितुं नयमर्धः तस्यदुग्धजल
दधक्करणचातुर्येननामयतीत्यर्थः ॥ वा ॥ स्वल्पादे दिव्यमेश्वरस्य किरणैः संतापितो मसके वदन्देवा
मनातपं विधिवन्ना कित्कममूलंगतः तत्राप्यममहाफलेनपतता नगनेमयहं शिरः प्रायोग्यवतिचक्रना
गपरहितस्तत्रापदांजजनं धृक् श्रित्स्वल्पाटः स्वलितिः दिव्यमेश्वरस्य श्रीचुर्यस्य किरणैः मजस्तिभिः म
सके शिरमिसंतापितः पश्चात् अनातपं नविद्यत आतपो घमेयस्मिन्स्येतवा यंदेसंवाचनइव नमन्वि
धिवन्नात देवयोगात किंचन किंचन ममूलंगतः अमवत तत्रापितस्मिन्स्येतवा अम्विचयस्यमहा
फलेनमहताफलेनपतताम्यताम्यताममहं मनादकारं यथा नवतितथा शिरानगं मसकं अनाजि
युक्तं यमर्धः नागपरहितः नागेन विनाशतः धुमानप्रायोना कलेनयत्रगवतितत्रापदां दुःखानां ना
जने वात्र आधार इत्यर्थः ॥ नवति तत्रेवयांतापदइतिवापाठे मयत्रगवति तत्रेवापदः कथानिअतः
यांतीनि ॥ वा ॥ नवाकृतिः फलतिनेच्छुजं नदीजं विघांनच पिनचयलकृतापिमेवा अपानिपूर्व

नत्रीहर
स्तोत्र
११

तपस्या किल संविता नि काले फलंति पुरुषस्य यथैव दृष्टाः ४४ पुरुषस्य आरुतिः रूपं न फलति सुखदि
न घटति तद्या कलं यत्नः न फलति तद्या श्रीलं सुखा जावः न फलति च पुनः विविधान फलति च पुनः च
न कृतापि मेवा यत्नेन कृतापि राजा हि मेवान फलति तर्हि किं पूर्व तपस्या पूर्व जन्मो पज्जित धर्मा चरण नम्रं
चिना नि स्वापितानि ज्ञानानि अदृष्टानि किलेति निश्चये तद्या काले प्रसाविं फलंति फलदायी निजयंति
तद्या कथं यथैव येन प्रकौरेण दृष्टाः काले फलावयरे वसंता दौ फलंति तपः पुणं विना कैरपि पदार्थैः
किं ॥ ४५ ॥ एतस्य विचक्षणं सुजनता यौर्यस्य वाक्यं यमो ज्ञानं योपसमः श्रुतस्य विनयो विज्ञस्य पत्रिभ्य
ः श्रुतस्य पत्रिभ्यः ज्ञाना प्रजविदुर्धर्मस्य निर्वोजता सर्वेषामपि सर्वकारण मिदं श्रीलं पूर्णं ४५ सुजन
ता यो जन्मैश्च येन प्रजुष्य विचक्षणं आचरणं जवति सुजन तया हि प्रजुष्यं यो जते तद्या वाक्यं यमः वा
यमिदं यौर्यस्य श्रुतस्य विचक्षणं सुरो हि अकृतं यो जते तद्या ज्ञानं यमो ज्ञानं योपसमः श्रुतिर्वि
चक्षणं जवति ज्ञानं हि श्रोता यो जते कुलस्य यदं यम विनयः विनीतता आचरणं विनयेन हि कुलं यो ज
ते तद्या पत्रिभ्यः यत्ना ज्ञेयं विज्ञस्य धनस्याचरणं तद्या श्रुतः क्रोध जावः तपसः जितेन्द्रियत्वादि आ
चरणं क्रोधराहितेन यहितपः यो जते तस्या प्रजविदुः प्रजवतीति प्रजविता तस्य - यमस्य पुरुषस्य ज्ञ
मा यद्विस्तृता आचरणं तद्या धर्मस्य सुजाचरणं यमिदं यो जतानिः कपटं च आचरणं पुनः सर्वेषामपि ए
तयोदि पदार्थानं श्रील सुखा जावः जितेन्द्रियत्वादिः परं केवलं नृपणं अलंकरणं किं ज्ञानं श्रीलं सर्व
कारणं सर्वेषां एषादिनां कारणं उत्पादकं ॥ ४६ ॥ एते यत्पुरुषाः परार्थे घटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये यामा
न्यास्तु परार्थे यमजतः स्वार्थं विरोधेन ये ते मीमांसुरा कृसाः परहितं स्वार्थे यमिदं यो जतिये येन धृति निर
र्थकं परहितं ते केन जानीमहे ४६ यत्पुरुषाः स्वार्थं आरंभ्य परार्थं परित्यज्य परार्थे घटकाः परेषां अमेयां

११

अर्थान प्रयोजनानि घटयंति निःपादयंति ते तद्या ज्ञानं जवति एते यत्पुरुषाः यतश्च तपुरुषाश्च यो जत पुरुषा
इत्यर्थः पुनः ते पुरुषाः यामायाः नमस्तुरुषाः न च निरुद्धाः ते के ये स्वार्थं विरोधेन स्वार्थं सप्रयोजनस्या
विरोधेन अनुपयातेन स्वार्थं निःपादयंत इति यावत् परार्थं परेषां अर्थं प्रति उद्यमं नृपः उद्यमं करिणः स्वा
र्थं निःपादयंतः परार्थं कुर्वन्तीः पदार्थः ते श्रील पुरुषाः मानुषराज्ञाः मानुषस्य एव राज्ञाः अतिपापिन इत्य
र्थः ते के ये स्वार्थं यामाया प्रयोजनाय परहितं अनेका अनीष्टं निघ्नंति नायः यंति पुनः ये पुरुषाः नि
रर्थकं दृष्ट्वा नात्मार्यं नात्मार्यं चेति यावत् परहितं अनेका अनीष्टं निघ्नंति नायः यंति ते के राज्ञाः ततोऽप्यधमा इ
ति वितर्कयंतोऽपि वयं न जानीमहे निर्णयं न लं नमहे ते महापापा इत्यर्थः ॥ ४७ ॥ ज्ञानं धियो हरति श्रिं चति
या विमर्शं न्यमानो नति दिशति पापप्रण करोति येन प्रयावयति दिक्कृतं नोति कीर्तिं श्रमं गतिः कथय किं
न करोति धर्मो ४७ एतस्मै कथय ब्रह्मीति लोकोक्तिः असंगतिः अतां संगतः साधु समागमः पुंसां किं न करो
ति अपि नु सर्वं पादयतीत्यर्थः ॥ यतः धियो बुद्धः ज्ञानं जवति हरति नायति तद्या वाचिवा एषां अतं अतं ज्ञा
पितं श्रिं चति यथेति श्रमं गता हि अतं नापिता जवति तद्या माना नति मानेन पुनया उन्नतिं महत्त्वं दि
शति ददाति असंगता हि पुजो जवते तद्या पापं पातकं अण करोति स्फटयति या हि पापं नमति तद्या चतः चि
तं प्रयावयति निर्मलयति तया हि चिते प्रयत्नं जवति तद्या दिक्कृतं सुखा सुखा सुकीर्ति यः ततोऽति विस्तार
यति तया हि कीर्तिं जवति ॥ ४८ ॥ वां वा मज्जनमंगमं करुणं शीतिरुं रोममुता विद्यायां मयं न स्वयो विनिरति
लोकापवादाय ॥ नृक्तिः सुनिमित्तं किं रात्मदर्शनं मयं मुक्तिः स्वजा एते चेष्टु यमंति निर्मल गुणास्ते
नानेन नानमः ४८ यत्पुरुषा यत्पुरुषं आकोक्ता निर्मल गुणानि पापा गुणाः यन्ति तिष्ठति तं नानं
तः नम नमस्कारा न्मु एते के यत्पुरुषं जन्ममंगमं मज्जना नो मंगमं वां वा न त्वजमंगमं तद्या पर

अर्चहरश्च स्वति कर्षति तत्राकर्ष्यस्वमान् प्रनसारस्वमान् छित्वा इह विश्वस्मिन् कोप्रवाणं बुधाणं धामानां
 कृप १३ समेतात् परितः प्रतिवेष्टने कुरुते ॥८॥ एते येनेहोऽसुजलाग्निमग्ने महाहो वेपर्वतमस्तकेवा
 सुसंप्रमते विषमस्थितं वा रहंति पुष्पा निपुराकृतानि पञ्चवनेऽप्ररणे रणेऽप्रयामे अत्रुजलाग्नि
 मग्ने सत्रवः अरयश्च जले वज्रग्निश्च ते अत्रुजलाग्नेयः तेषां मग्ने तत्रा महाहो वा सागरे तत्राप
 र्वतमस्तकेवा गिरिगिरिवरे सुसंमयिते प्रमते मयोन्मा ददिना वा विषमस्थितं वातरोगादिनां
 १ पीडितं नरं कर्म सुराकृतानि पूर्वजन्मोपाजितानि पुष्पा निपुराकृतानि कर्तुं एतदंतिपालयंति ॥८॥
 श्रीमेवनेऽवति तस्य सुरं प्रधानं सर्वजिनः स्वजनतामुपयाति तस्य कृत्वा च नृत्नवतियं निधिरु
 त्पुष्पा यस्यासि पूर्वसु कृतं विष्णुं नरस्य पञ्चयस्य पूरुषस्य पूर्वसु कृतं पूर्वजन्मोपाजितं सुकृतं
 पुष्पं विपुलं बल अस्ति विद्यते तस्य पुरुषस्य श्रीमं रौद्रं वने प्रधानं पुरं नगरं अवति तत्रा सर्वजिनः तस्य पुरुष
 स्य स्वजनता आत्मीयजनं उपयाति प्राप्नोति च तस्य तत्कृत्वा मया नृः दृष्टिर्विभक्तिश्चिरत्नपुष्पा अनि
 धोऽप्रीतिरंनैः उक्तं वस्तु निर्वाहान्नवस्त्रादि निर्मणि निर्वाहणी नृताऽवति स्यात् ॥८॥ यन्नागाम
 दवारि निन्नकरटा सिद्धेति निजालया क्षरि स्वर्णविभूषिताश्च सुरगावांति यद्दृष्टिः पिताः वीणविहंगम
 दंगमं स्वपणवैः सुतश्च यद्दृष्टे तत्र सर्वसुरलोकसिद्धिः सद्रमं धर्मस्य विस्फूर्तिः इतं ॥५५॥ तत्स
 फलं धर्मस्य सुकृतस्य विस्फूर्तिं विलासः किंलक्षणं सुरलोकः कृद्विजयं सुरलोकः स्वर्गः तस्य
 कृद्विः समृद्धिः तस्याः सद्रमं सुतं तत्किं यत् क्षरि नागागजैः प्रातिष्ठंति तेष्टेष्टुः किंलक्षणाः मदवारि
 निन्नकरटाः मदवारिणानिन्ना - किन्नाः करटागं प्रायिषांते पुनः किं तत् क्षरि दर्पिताः सगवस्सुरगा
 अश्वाः यत्तवलांति प्रयजंतिः किं नृताः स्वर्णविभूषिताः स्वर्णनिकनकेन विभूषिताः मृगारिताः पुनः

१३

किं तत् यत् सुमान् सुतः सन् वीणावेणुमृदंगमं स्वपणवैः वीणाश्च वेणुवश्च मृदंगश्च मंस्वाश्च प
 णवाः पटहाश्च तैः बोधते बोधं निद्राक्षयं नीयते ॥८॥ महुत्वं नमियातु मेरुमिस्वरं सत्रं जयत्वा
 हवे वाणिज्या रुषिमेवनादिसकला विद्यांकलाः सिद्धुः आकाशं विपुलं प्रयातु स्वगवतः कृत्वा प
 यत्नं परं नात्रायेन वतीह कर्मवन्तो नायस्य नायः कृतः ५५ पुमान् अत्र सिपानीये मज्जतु ब्रूमतु त
 द्रामे रूमिस्वरं यातु सुमेरुशृंगगवतु तत्रा आह्वयेऽंशमेऽत्र नृजयतु वैरिणः वशीकरोतु तत्रा
 वाणिज्यं वणिज्यां सिद्धुः जानातु किंलक्षणं वाणिज्यं रुषिमेवनादि रुषिः कर्षणं येवनं येवा
 च ते आदीयस्य तत् रुषिमेवनादि तत्रा सकलाः विद्यां पुराणाद्याः १४ सिद्धुः सकलाः गीतनृता
 द्याश्चतुः षष्टिकलाः सिद्धुः तत्रा परं उक्तं प्रयत्नं कृत्वा स्वगवतः पक्षिवत् विपुलं विस्तीर्णं आकाशं प्रया
 तु गवतु पुनः इह दृष्टिः कर्मवन्तः कर्मवन्ताः अत्रायेन अत्रायेन विषयतः अवति नायस्य न विषयतः वस्तु
 नः नाशः कृतः नाशो न वतीतर्षः ॥८॥ वरं प्राणं हृदः समदमय वस्तु कुरु कुरु लियः प्रहारे रुद्रा ब्रह्म
 लदह नो जार गुरुनिः उपाशेः सुनो रूद्र हपितरि कैः स विवशो न वासो संपातः पयसि पयसां पयसुः
 चितः ५६ अहंतिरेवेदे उपाशेः हिमालयस्य नोः पुत्रस्य मेनाकस्य समदमय वस्तु कुरु कुरु लियः प्र
 हारेः कृत्वा समदः सगं वीणा मववादे वेदः तेन मुक्तं यत् कुरु लियं तस्य प्रहाराः क्षतयः तेः कृत्वा प्राणं हृ
 दः वरं शृष्टं मनाक प्रियं च अत्रापि तरि हिमालयं के स विवशे के येन कष्टे न विवश आक्रंते तस्मि
 न्मतिपयसं जलानां पयसुः आधरस्य सागरस्य पयसि जले अयो संपातः संपतनं ननु चितः नयोप

५६

नृदेहस्त्वोः किंलक्षणेः कुलिमप्रहारेः उज्ज्वलदहनो जारगुरुनिः उज्ज्वलं । तः उद्यंतोऽद्यंतोऽयं नीयेव दलाः
 ३५३ १४
 आं प्रस्वलायेद हतो जाराः वैश्वो नरस्य रजिगाः तेः सुखः अतिप्रोदाः तिष्ठः अदोः इत्यर्थः ॥७॥ नेता
 यस्य हृदयस्य तिः प्रदरुणं यजं सुराः ऐनिकाः स्वर्गं दुर्गमनुग्रहः स्वर्गं हरैरावर्णो वारणः इत्यर्थः
 र्यवला न्वितोऽपि बलनिद्राः परैः यंगरे तद्यत्कं ननु देवमेव यरुणं धिकं २ वृथाः पौरुषं ५१ य
 स्य बलनिद्राः देवैः प्रसनेता सिद्धकः पाजयिते तर्घः इत्यर्थः वाचस्य तिः यस्य प्रहरणं आलुधं
 वज्रं - कुलिम यस्य ऐनिकाः सुराः देवाः स्वर्गः नाकः यस्य दुर्गं विप्रः यस्य देवैः प्रसहरेः श्रीनारा
 यणस्य अनुग्रहः रूपा यस्य वारणः गजैः रूपाः ऐरावतः स्वर्गं निश्चितं इत्यमुना प्रकारेण आ
 श्वर्येवला न्वितोऽपि आश्चर्यकारि प्रजावर्धकोऽपि बलनिद्रा देवैः प्रसनेता हतवान्योऽपि परे
 रैः शत्रूनिः यंगरे यंगं मेजग्नः जितोऽनृत तत्तत्स्मात्कारणत ननु निश्चितं यत्कं प्रकटे देवमेव
 = अत्र प्रष्टुं मेव यरुणं रक्षकं पौरुषं उबलं उधिकं धिकं अस्तु यतः वृथा निरर्थकं ॥७॥ कर्मोयतं फलं
 पुंसां बुद्धिः कर्मोयं यारिणी तस्यापि बुद्ध्या ज्ञातं सुविचारैर्विजुर्वता ५६ पुंसां पुरुषाणां फलं या
 धं जोगादिकर्मोयतं कर्मणः आयत्तं अदृष्टाधीनां वर्तते तस्या बुद्धिः पुंसां कर्मोयं यारिणी कर्मो
 अष्टमनुयर्तीति तस्या यादृक् कविता प्रकटु धिरित्यर्थः यद्यपि वमस्ति तस्यापि बुद्ध्या योनन बुद्धि
 नां पुंसां सुविचारैर्विजुर्वता कर्मोयं विदधता ज्ञातं ॥७॥ आलस्यं हि मनुजानां शरीरस्त्वो १५
 महान् रिषुः नास्तुद्यमममो बंधः रुतस्यं नो वयं दीर्घति ५८ हि निश्चितं आलस्यं अवद्यमरतां मनु

आलं पुरुषाणां शरीरस्त्वो देहस्त्वोः महान् अमायः रिषुः यत्र वर्तते उद्यमममः उद्यममुत्पन्नः बंधः किं
 चेन अस्ति यं उद्यमं कृत्वा पुरुषः न अकरोति न अकरोदिति न अकरोदिति ॥७॥ दानं जोगो नाभ्य स्तिस्त्रो
 गतयोऽनवति विज्ञस्य योनददाति ननु के तस्य इतीया गतिर्नवति ५९ विज्ञस्य योनददाति ननु के तस्य
 यस्याकागतयः गमनप्रकारा नवति तिस्रः का दानं वितरणं जोगः उपजो

नरेन्द्र
रूप
१५

वशेषीकृतः। अमवशेषः अवशेषः कृतः इत्यवशेषीकृतः॥ श्रीचक्रतेनैव नकुंजलेनै दानेन पाणिन
चकंकणेन विजातिकायः करुणापराणं परोपकारेण चंदनेन ६२ श्रीचक्रकलीः श्रुतेन यास्वार्थ
श्रुतेन विजातिकायः नकुंजलेन कलीं नैराणं न विजाति पाणिः करः दानेन विश्राणनेन वि
जातिनकंकलेन न कटकेन करुणापराणां दयादमन्यापुरुषाणां कायः देहः परोपकारेण परेभ्यो नैम
मिदं विजातिकायः तेन आजाति उच्यते चंदनेन मलयजेन न जाति ॥६॥ जयंति तेषु कृतिनो रस
मिदाः कवीश्वराः नास्तियेषां ययः काये जरामरणजन्मनीः॥६॥ ते कवीश्वराः विद्वंसः जयंति तेषु कृति
नैव विद्वत् किं जहाणाः सुकृतिनः पुण्यवंतः पुनर्किं रममिदाः रयेषु शृंगारादिषु मिदाः प्रमिदाः रवाताः